

TIMBRO

Får man ta Gud med sig till Sverige?

RELIGIÖSA FÖRSAMLINGAR SOM BRO ELLER BUFFERT FÖR INTEGRATIONEN

Torbjörn Elensky

TIMBRO • Juli 2015

INTEGRATION

Om författaren

TORBJÖRN ELENSKY är författare och fri skribent.

Hans senaste bok gavs ut 2014 och är en introduktion till Italo Calvinos författarskap (*Italo Calvino: skönlitteraturen som livsform*, H:ström Text & Kultur). Hans senaste roman är *Egendom* (Albert Bonniers förlag, 2013). För Timbro har han även skrivit essän *Spelrum: om avståndet mellan konstnärer och publik* som ingår i antologin *Varken bildning eller piano: vantrivs borgerligheten i kulturen?* som kommer ut i augusti 2015.

© Författaren och Timbro 2015

ISBN: 978-91-87709-86-9

www.timbro.se

info@timbro.se

Innehåll

Förord • 4

Inledning • 5

Reigionsfrihet och demokrati • 8

Självorganisering och socialt arbete • 10

Svensk islam? • 12

Shiamoskén i Jakobsberg • 15

Pingstförsamlingen i Bredäng • 18

Religionen som moderniserande kraft • 20

Sekulariseringsprocessen • 23

Vad blir man när man blir svensk? • 26

Förord

Torbjörn Elensky var först skeptisk när han tog sig an uppdraget att skriva den här rapporten. Och jag får erkänna, att det var jag med, första gången ämnet började diskuteras. Uppgifter om radikala källar-moskéer i förorten, vittnesmål från avhoppare från kristna sekter; utöver den allmänt oförargliga Svenska kyrkans arbete beskrivs religiösa församlingar nästan uteslutande som självvalda eller påtvingade fångelser vars själva syfte är att vända samhället ryggen. Varför då släppa en rapport om trossamfundens roll för integrationsarbetet i våra förorter?

Just nu rasar en flerfrontsdebatt om gränserna för det öppna samhället. Att lagar ska gälla lika för alla och att det behövs en tydlig åtskillnad mellan stat och kyrka och religion och politik; om detta är de flesta, om inte alla överens. Men människor förvandlas inte till blanka ark samma dag de fått sitt uppehållstillstånd; de flesta vare sig kan eller vill överge sina kulturella eller religiösa rötter. Det kan heller inte vara en rimlig målsättning från majoritetssamhällets sida. I de fall en värderingsdiskrepans tar sig uttryck i rena lagbrott är det hela okomplicerat. Men i den debatt som nu förs silas religionsutövning, i synnerhet om det handlar om islam, allt oftare genom ett lojalitetsprisma som är problematiskt.

Det finns en föreställning, ibland explicitgjord men oftare outtalad, att muslimer som grupp är oförmögna att samtidigt utöva sin religion och leva som en del av det sekulära samhälle de kommit till. I fallet med vissa radikala församlingar stämmer det: där finns, och görs, aktiva försök att bygga murar mot majoritetens normer och institutioner. Men om religionsutövning och religiösa församlingar per se ses som ett hot mot integrationen kommer vi också att lägga hinder i vägen för ett arbete som faktiskt kan möjliggöra för invandrare att orientera sig och finna sig till rätta i majoritetssamhället.

Torbjörn Elenskys rapport gör inte anspråk på att presentera några universella sanningar om de religiösa samfundens roll för integrationen. Varje församling har sina förutsättningar och sina sammanhang. Men rapporten ger kunskap om en skärva samtid och verklighet som få har insyn i, och ger oss nya möjligheter att fundera över våra egna utgångspunkter. Flera av dessa har Timbro tidigare diskuterat i en serie böcker och rapporter: historielösheten i den svenska självbilden, likhetsnormen som hinder för integration, vem och vilka som ges rollen som representanter för en religiös minoritet, och varför. Det är frågeställningar som måste fortsätta ventileras, trots att de skaver och polariserar.

De svar som får tolkningsföreträde kommer i förlängningen att av-göra vilket slags land, vilken slags stat, och vilket slags civilsamhälle vi får.

Inledning

Först av allt vill jag passa på att tacka alla dem som gett mig viktiga impulser och upplysningar under arbetet: Eli Göndör, som föreslog ämnet för mig; Pierre Durrani, som delat med sig av sina stora kunskaper om islam i Sverige; Ingela Tariq, som har stor erfarenhet av att vara minoritet i en minoritet; Robert Hannah, som gett mig viktiga insikter i hur syrianer och assyrier förhåller sig till det svenska samhället såväl som till varandra. Alla de kunskaper och upplysningar jag fått har jag inte kunnat använda i rapporten. Å andra sidan är det säkert sådant jag lärt mig i samtal med andra, som jag här presenterar utan källa. Jag tackar alla som tagit sig tid att tala med mig, inte minst de som förekommer lite mer utförligt i texten nedan, pastor Joakim Davidsson i Pingstförsamlingen i Bredäng och Akil Zahiri vid Imam Ali-moskén i Jakobsberg. Den kunskap jag förmedlar nedan har jag fått av andra: reflektionerna, slutsatserna och de eventuella misstagen har jag gjort själv.

Textens anslag är personligt utan direkta anspråk på vetenskaplighet, men jag hoppas att den icke desto mindre – och ibland just därför – ska skänka ökad förståelse till snåriga sammanhang. Varje kvantitativ eller statistisk undersökning kräver sin tolkning. Utan kvalitativa djupdykningar är det svårt att se hur sådana tolkningar ens kan vara möjliga.

I svensk debatt märks ofta en överdriven misstänksamhet mot religioner och dess utövare. Den riktas mot invandrare eller katolska kyrkan, syns i inlägg om troende politiker i Sverige och utlandet eller handlar om artister som Carola, vars yttranden gärna förlöjligas när de handlar om hennes religiösa övertygelser. Ibland bekräftas dessa negativa fördomar, men det är också en viktig insikt att området är snårigt. Det spelar egentligen ingen roll om man själv är religiös eller inte, om man betraktar religionen som en omistlig del av det mänskliga kulturarvet eller som en destruktiv kraft i det demokratiska samhället, om man uppfattar den som harmlös vidskepelse eller ett genuint hot mot upplysningsidealen – var och en kan ytterst finna stöd för sin egen hållning.

En grundläggande observation är att det finns församlingar som aktivt uppmuntrar sina medlemmar till socialt arbete som få offentliga eller andra frivilliga organisationer förmår bedriva, ibland till och med i slummen med fara för eget liv. Samtidigt finns det församlingar som isolerar sina medlemmar, som i det ödesdigra fallet med pingstförsamlingen i Knutby, och det finns till exempel muslimska hatpredikanter som aktivt manar till fysiskt våld mot alla som inte delar den egna tolkningen av islam – för att inte tala om icke-muslimerna.

Att dra tydliga gränser mellan religion, politik och privat maktlysnad i dessa sammanhang är svårt. Det tycks klart att den religiösa övertygelsen har en särskild förmåga att locka fram både det sämsta

och det bästa i människan. Bortom mediernas bevakning driver dock den religiösa övertygelsen fram ett stort socialt och andligt arbete i hela landet: Nödhelp, insamlingar till skolor i Afrika, frivilligarbete för hemlösa och numera även för romska tiggare, stöd för enskilda i nöd, motgång och sorg, åtgärder för att skapa en meningsfull tillvaro för missbrukare, före detta kriminella, ensamma och äldre. Vi behöver mer kunskap om den verksamheten, som inte omedelbart värderar själva trons innehåll, utan snarare det praktiska arbete som utförs i dess namn.

Rapportens syfte är alltså att ge en överblick av hur religionen kan vara till hjälp för immigranter och hur religiösa församlingar i förlängningen kan bidra till att underlätta integrationen i Sverige. Bland många exempel har jag valt att begränsa mig dels till en shiamuslimsk församling, dels en pingstkyrka, som båda ger exempel på gott integrationsarbete, och som förutom gemenskapen i den religiösa tron har ambitionen att underlätta församlingsmedlemmarnas liv i Sverige. Stickprovsmetoden tyder på att man i en kvantitativt mer omfattande undersökning av hur församlingar arbetar i Sverige skulle hitta många som arbetar på det här sättet.

Inledningsvis såg jag själv på religionens roll i integrationen med skepsis, men sedan jag satt mig in i ämnet har jag fått intrycket att den verkligen kan vara viktig för många, både individer och grupper, då det gäller att finna sig till rätta i det svenska samhället. Religionen skapar en social och psykologisk trygghet för den nyanlände, en buffertzonen mellan det invanda och det nya, och i de goda exemplen en bro till de svåråtkomliga sammanhang som är nödvändiga för den goda integrationen: arbetsmarknad, språkgemenskap, socialt umgänge, fritidsverksamheter. Inom mindre invandrargrupper samlar församlingarna små minoriteter i större grupper där svenskan blir det gemensamma språket – ett lingua franca mellan invandrare med skilda språkbakgrunder – där den kulturella egenarten kompletteras med gemensamma beteenden som utgår från den enda i praktiken möjliga plattformen: det nya samhället. Individen utvecklar därmed en identitet bortom det intetsägande ”invandrare” och kommer själv att informellt bidra till ett socialt arbete som för tankarna till den klassiska, svenska folkrörelsetraditionen.

Det finns tyvärr också allvarliga problem som måste motverkas. Vissa församlingar har som gemensam strategi att vända sina medlemmar bort från de värderingar som det svenska samhället kräver i synen på exempelvis kvinnor och sexuella minoriteter. Dessa hålls inte sällan ihop av en konfrontativ attityd till religiösa grupper andra än den egna och brister därmed också i ett grundläggande toleranstillstånd vad gäller religionsfrihet. I de avseendena måste integrationsarbetet vara kompromisslöst – vilket inte innebär enfaldigt – och jag kan inte nog understryka att jag både mött dessa problem och tar dem på mycket stort allvar. I den här studien har jag dock valt att ta fasta på de positiva möjligheterna. De är i sig värda uppmärksamhet och är

viktiga att särskilja från de religiösa gemenskapernas integrationshämmande inslag. Annars riskerar vi att tappa bort ett viktigt instrument för integration som förtjänar stöd och uppmuntran.

Rapporten behandlar inte de sektliknande församlingar som återfinns inom alla religioner, vare sig de äger lång tradition i det svenska samhället eller har uppstått under relativt kort tid till följd av sentida immigration. Dels är det givetvis nödvändigt att begränsa ämnet när formatet är en tätt sammanhållen rapport, dels, och viktigare, är syftet att undersöka huruvida religiösa församlingar bidrar positivt till integration i det svenska samhället. Det är tveksamt om sekteristiska församlingar skänker något sådant bidrag och, om det mot förmodan skulle vara fallet, kräver granskningen av en sådan hypotes en helt annan metodologi.

Jag har för övrigt inriktat mig på de monoteistiska religioner som är mest framträdande i vårt samhälle. Det bör inte uppfattas som att övriga per definition bedömts som sekteristiska. Det finns givetvis religiösa riktningar, exempelvis buddhismen som är viktig för många thailändare i Sverige, som äger lika stor öppenhet som de bästa exemplen inom de dominerande, monoteistiska religionerna. Intuitivt ligger det nära till hands att de monoteistiska religioner som helt eller delvis utgår från samma heliga skrifter och geografiskt-historiska sammanhang som protestantisk kristendom lättast anpassar sina följare till ett liv i Sverige. Det är dock ett antagande som för det första inte granskas i rapporten och som för det andra givetvis skulle kunna visa sig vara alldeles falskt – det är inte osannolikt att en öppen och fredlig buddism lättare fasar in i ett europeiskt sammanhang än vad som är fallet med fundamentalistiska riktningar inom monoteistiska religioner med rötterna i Mellanöstern.

Icke desto mindre har den gemensamma begreppsapparaten och den numerärt överlägsna förekomsten av religioner som utgår från Mellanöstern lett till beslutet att fokusera rapporten på dessa.

Religionsfrihet och demokrati

Organisationsfrihet utifrån tro, ideologi eller andra typer av intressen är en av de grundläggande medborgerliga rättigheterna och omfattar även religiösa sammanslutningar. I Sverige inleddes frikyrkornas kamp för rätten att välja tro och samfund redan under första hälften av 1700-talet och var drivande för organisationsfrihet i vidare bemärkelse. Att organisationsfriheten i dag gäller svenska medborgare, för vilka det inte får finnas någon olikhet inför lagen, är uppenbart, men även besökare, personer som söker uppehållstillstånd, personer som vistas utan uppehållstillstånd i landet, och så vidare, äger inom ramen för övriga, lagstadgade rättigheter samma rätt till sin tro, samvetsfrihet och dess utövande.

Religionsfriheten är en av grundvalarna för civilsamhället. Icke desto mindre syns tendenser finns det tecken som tyder på att den uppfattas snarare som en sekundär rättighet i förhållande till exempelvis mötesfrihet och yttrandefrihet. Nyligen argumenterade Hans Ingvar Roth, professor i mänskliga rättigheter vid Stockholms universitet, för att religionsfrihet bör betraktas som en mänsklig rättighet av egen kraft.¹

Men hur fungerar mindre religiösa samfund i förhållande till majoritetssamhället? Det finns grupper som strävar efter att avskilja sina medlemmar från omgivningen på olika sätt. De kan ha ett skadligt inflytande, men det är egentligen bara då det gäller barns fri- och rättigheter som de är problematiska på allvar. En vuxen människa måste ha den totala friheten att tro på vad den han eller hon vill och ingå i vilka föreningar som helst. Religion är ofta en viktig del av en människas identitet. Tron hemifrån, barnatron, bönerna ens mamma lärde en kan vara väldigt starka för den enskilda människan, även om den man senare i livet lämnar den religiösa gemenskap den man vuxit upp i. Gemenskapen i samband med religiösa högtider är viktig för årets rytm även i det sekulariserade Sverige. Men för en migrant, som kan komma långt ifrån, från en annan kultur, ett annat klimat, ett helt främmande språk och likaså en tämligen främmande religiös värld, blir allt detta ofta ännu viktigare som en grund för trygghet och gemenskap i ett främmande land.

Det finns flera teorier om hur kontakten kan utvecklas mellan minoritets- och majoritetsgrupper. Om en religiös minoritetsgrupp blir tillräckligt stor i ett samhälle som inte är fientligt mot religiösa attityder, då kan gruppens omfattning leda till bättre kontaktmöjligheter med det omgivande samhället. Om däremot det omgivande samhället är fientligt mot religiösa uttryck och konfronteras med en snabbt växande religiös minoritet, vars samfund dessutom verkar som en buffert mellan medlemmarna och det omgivande samhället, då är risken

¹ Hans Ingvar Roth, *Är religionen en mänsklig rättighet?* Stockholm: Norstedts, 2012, <www.svd.se/religionsfrihet-kraver-tolerans-aven-av-troende>.

uppenbar att detta leder till minskade kontakter med det omgivande majoritetssamhället, med ökad misstänksamhet och fientlighet som följd. I Sverige, där osäkerheten inför religiösa uttryck är betydande, tycks den drivande mekanismen leda i riktning mot spänningar mellan mellan majoritet och minoritet.

Den svåra frågan är om den religiösa hemvisten bidrar till att isolera immigranten i dess det nya hemlandet eller om den tvärtom underlättar inträdet i den nya tillvaron. Kan den trygghet och sociala plattform som utgörs av församlingen bli ingången till den främmande kulturen?

Förmodligen är svaret att det finns församlingar som samtidigt kan fungera integrerande och isolerande. Vissa understryker vikten av ansvarstagande och samverkan med andra människor inom och utom församlingen. Andra samfund har en avståndstagande attityd till värdlandet och skapar en atmosfär i vilken församlingsmedlemmarna mer eller mindre explicit förmås påverkas att avskilja sig från majoritetssamhället.

Också inom ett och samma samfund kan tendenserna vara motsägelsefulla. Målet att utåt integrera sina församlingsmedlemmar med det omgivande samhället kan förenas med att inåt förespråka exempelvis en konservativ kvinnsyn eller att utöva påtryckningar för att församlingens medlemmar bör gifta sig inom gruppen. Den sortens motsägelsefulla dynamik förekommer både i muslimska och kristna sammanhang. För att få tillåtelse att gifta sig med en muslimsk kvinna måste exempelvis en svensk protestant konvertera till islam², något som inte är nödvändigt för en manlig muslim som vill gifta sig med en kristen kvinna. Den sortens regler bidrar givetvis till att avskärma gruppen och bevara en konservativ kvinnsyn. Motsvarande värderingar är ännu tydligare gentemot homosexuella, som sällan accepteras i religiösa församlingar. I mötet mellan församlingen och värdlandets värderingar leder detta oundvikligen till starka slitningar med familjen, släkten och gruppen, där valet står mellan smärtsamma uppbrott eller destruktiva dubbelliv.

Vid första anblicken är det svårt att inte uppfatta den sortens tätt sammanhållna församlingar och andra grupper som ett hinder för kontakter med majoritetssamhället, och när det handlar om grupper som domineras av immigranter motverkar dess deras attityder och regler integrationen i det nya landet. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att det inte är olagligt att ordna sitt liv på egen hand även när det innebär att man tar avstånd från det omgivande samhället. Inte heller är det unikt för invandrargrupper; motsvarande problem uppstår exempelvis ofta inom samfund som Jehovas vittnen. Problemet drabbar vanligen andra och tredje generationen, som inte valt att ingå i samfundet och hamnar i konflikter mellan å ena sidan familjen och gruppen och, å andra sidan, det omgivande samhället.³

² <www.dagen.se/hur-funkar-det-att-gifta-sig-med-n%C3%A5gon-av-en-annan-religion-1.172941>.

³ <http://bada.hb.se/bitstream/2320/8333/1/K2011_15.pdf>.

Självorganisering och socialt arbete

Generellt bidrar religiösa samfund till integrationen antingen genom självorganisering och deltagande i församlingsarbete eller genom sin sociala verksamhet. Särskilt inom kristna samfund finns en tradition att bistå personer utan hänsyn till etnisk eller religiös bakgrund. Den sortens verksamhet, som bland annat söker sina rötter i missionerande och långsiktigt hjälpa flyktingar. Pingstkyrkan, som via sin finska församling, med en betydande andel finska romer bland sina medlemmar, gör till exempel betydande insatser för tiggare från sydöstra Europa. Här handlar det dock inte främst om integrationsarbete, då dessa personer vanligen inte tänker sig att stanna i Sverige, utan om akut nödhjälp.

Det kan finnas inslag av missionsverksamhet, men inte nödvändigtvis som den viktigaste drivkraften. Exempelvis har Pingstkyrkan sedan de första syrianernas ankomst aktivt hjälpt den syrianska kyrkan genom att låna ut församlingslokaler, hjälpa till med organisationen, underlätta kontakterna med svenska myndigheter och så vidare, synbarligen utan att samtidigt bedriva missionerande verksamhet. På motsvarande sätt har Svenska kyrkan i dag en omfattande verksamhet för att underlätta församlingslivet för muslimer i Sverige.

Inom den katolska kyrkan finns flera stora invandrargrupper – latinamerikaner, polacker och vissa andra europeiska grupper – som varit kontinuerligt närvarande under hela efterkrigstiden. Inom det direkta församlingslivet är umgänget mellan de olika grupperna främst en konsekvens av den regelbundna, religiösa praktiken, men i anslutning till kyrkan bedrivs också ett omfattande socialt arbete, inte minst i form av flyktinghjälp genom organisationen Caritas, som inte tar någon hänsyn till mottagarnas religiösa hemvist.

Det finns två dominerande uppfattningar om vilken funktion den religiösa hemvisten fyller för immigranten. Dels kan församlingsdeltagandet i det nya landet tjäna som en bro in i det nya samhället. Inom församlingen knyts kontakter med medborgare i det nya landet som genom vanligt umgänge både vänjer de nyanlända vid inhemska traditioner, vanor och tankemönster och skapar kontaktnät som underlättar bland annat inträdet på arbetsmarknaden. Viss forskning tyder på att det är en vanlig funktion hos religionen i invandrarlandet USA. Eftersom USA är ett i hög grad religiöst samhälle, där församlingslivet utgör en betydande del av det sociala livet, kretsar stora delar av civilsamhället kring församlingen även för de infödda amerikanerna. Att immigranter genom att ingå i en församling också tar del av det nya samhället är inte konstigare än att samma mekanismer bidrar till infödda amerikaners sociala liv. Religionen fungerar därmed som en bro in i det amerikanska samhället.

Den andra funktionen för den religiösa hemvisten är att verka som buffert, en trygghetszon där migranten känner hemhörighet och skyd-

das mot det okända, vare sig det nya samhället är fientligt, likgiltigt eller helt enkelt bara främmande. Detta är en funktion som är vanligare i Europa, där länderna är jämförelsevis mera sekulariserade och ibland mer religiöst homogena. Ofta är den religiösa identiteten knuten till den nationella identiteten, också i fall där flertalet medborgare inte aktivt utövar sin religion. I den sortens samhällen blir religionen inte en bro till det nya samhället utan fungerar som en trygghetszon i en okänd omgivning. I det avseendet är Sverige det kanske mest extrema exemplet på ett etniskt och religiöst homogent land, där sekulariseringen är särskilt dominerande.

Givetvis kan båda funktionerna förekomma i ett och samma land. Är det särskilt svårt för en religiös minoritet att finna acceptans för sin tro försvåras också bryggfunktionen. I västerländska, kristna samhällen är det lättare för en kristen immigrant att få fotfäste än för den som tillhör islam, hinduismen eller buddhism. Men det finns också olika grader av tolerans gentemot de icke-kristna religionerna, ofta beroende på hur ovanliga uttryck de tar sig i förhållande till det nya landets sedvänjor. Svårast är det för religioner som kräver av sina medlemmar att de avviker i sin klädsel. Ett tydligt exempel är muslimska kvinnor som väljer att gå i ansiktstäckande slöja, då religionen fungerar snarare som avskiljande än integrerande.

Vid ett samtal med riksdagsmannen Robert Hannah (Fp) understryker denne att syrianer och assyrier fått viktig hjälp av Pingstkyrkan i form av lokaler, kontakter och praktisk hjälp med gudstjänstlivet.

”Orientaliska kristna är över lag tacksamma mot det svenska samhället för det skydd och den hjälp de fått. Även i dag finns det samarbete mellan Pingstkyrkan och orientaliska kristna församlingar, som gett de nyanlända tillgång till svenska kontaktnät och därmed underlättat deras kontakter med både myndigheter och arbetsmarknad. Kristna oavsett ursprung firar också i hög grad samma religiösa högtider som svenskar, vilket gör att de ganska lätt kan anpassa sig efter kyrkoårets rytm. Det finns en ömsesidig förståelse baserad på kunskaper om ett delvis gemensamt religiöst arv.”

”Däremot”, påpekar han, ”finns inte denna lätthet för muslimer. Deras högtider är andra, deras religion skiljer sig och de har inte kunnat få samma systematiska stöd som samarbetet med svenska församlingar kunnat ge.”

Han poängterar också att det inom de östkristna samfundet finns en stor misstänksamhet mot muslimer, som lätt kan övergå i fördomar och till och med hatiska stämningar. Dessa motverkas inte inom församlingarna i den utsträckning som vore möjligt. Livet är alltså lättare för kristna invandrare. Innebär detta, med tanke på det svenska samhällets sekulära karaktär, att de lättare håller fast vid sin religion eller bidrar det till att också de sekulariseras?

Svensk islam?

Islam i Sverige har i viss mån givits orimliga proportioner i den offentliga debatten. Ett skäl är att muslimer inte betraktar religionen som en privatsak, vilket i allmänhet är fallet i det svenska samhället. Följden är att muslimsk religiositet ibland kan upplevas som hotfull. Detta i sin tur riskerar att bidra till att troende muslimer drar sig undan och försöker dölja sin religiösa tillhörighet. Omvänt förekommer det också att just hotfullheten blir identitetsskapande. Att bära slöja eller odla skägg eller på andra sätt vara tydlig med sin religiösa tillhörighet kommer att utgöra en demonstrativ handling i förhållande till majoritetssamhället. Här är det grannlaga om beteendet grundar sig i religiositet eller består i en allmän identitets- och gruppmarkering. Även om dessa båda attityder inte utesluter varandra är det uppenbart att den politiserade manifestationen av muslimsk identitet inte nödvändigtvis alltid är kopplad till någon djupare fromhet.

Misstänksamheten från omgivningen mot islam kan stärka sammanhållningen inom församlingen. Därmed kan omgivningen också komma att uppfattas som mera kritisk eller fientlig, vilket i sin tur ytterligare ökar behovet av en buffertzona. Problemet kräver ett ömsesidigt hänsynstagande. Att den mottagande kulturen ska acceptera nya och främmande seder utan att ställa frågor är orealistiskt, men därav följer inte rätten till avståndstagande. Dock är det inte enbart mottagarlandets skyldighet att förbehållslöst acceptera den nya gruppens sedvänjor. Också den, i det här exemplet muslimska, gruppen har skyldighet att försöka leva sig in i hur den upplevs och i vilken grad den påverkar det rådande samhället.

Det innebär inte att minoriteten i varje stycke bör anpassa sig. Poängen är att kommunikation inte kan uppstå utan en ömsesidig vilja till förståelse. Den försvåras kraftigt av politiserad islam, främlingsfientlig nationalism och radikalt ideologiserad identitetspolitik, som alla är riktningar som leder till konflikt snarare än möjligheter till samtal.

Muslimer är en heterogen samling och det är ofta ofruktbart att diskutera dem som en sammanhållen grupp. Schismen mellan sunni och shia är bekant och har importerats till Sverige. Ändå diskuteras detta spänningsförhållande sällan i analyser av muslimer i Sverige. Det förekommer ytterligare skiljelinjer. Notera exempelvis att Sveriges första moské, Nasirmoskén i Göteborg, tillhör Ahmadiyyasamfundet. Samfundet, som är relativt aktivt i samhällsdebatten, uppfattas inte som muslimskt av en stor del av islams anhängare; i mitt samtal med representanten för moskén i Jakobsberg får jag till exempel klart för mig att man där inte betraktar Ahmadiyyaförsamlingar som muslimska. Icke desto mindre uttalar sig dess imamer med viss regelbundenhet i debattartiklar och andra sammanhang som företrädare för islam.⁴

Ahmadiyyasamfundet grundades 1889 av Mirza Ghulam Ahmad (1835–1908) i Punjab, en provins i Brittiska Indien. Mirza Ghulam Ahmad gjorde anspråk på att vara profeten Mahdi, en inkarnation av Vishnu och den utlovade Messias. Enligt islamisk eskatologi ska denna inkarnation av Vishnu styra världen i sju, nio eller nitton år tillsammans med den återuppståndne Jesus innan domedagen slutligen infaller.

Detta anspråk uppfattas av andra muslimer som en direkt hädelse, varför medlemmar av Ahmadiyyasamfundet är den enda islamiska grupp som inte äger rätten till hajj, det vill säga den för muslimer obligatoriska pilgrimsresan till Mekka. Det finns källor som hävdar att denna självutnämnda gren av islam är den som växer snabbast i världen i dag, framför allt i Afrika.

Det finns flera sunniriktningar representerade i Sverige. Vi har sufismen, vars medlemmar huvudsakligen kommer från Indien och Pakistan, inom den kurdiska minoriteten förekommer ett fåtal aleviter och moskén vid Fridhemsplan i Stockholm drivs av den sydostasiatiska riktningen deobandi. Några av dessa grupper omfattas av så få medlemmar att de inte märks i offentligheten, där sunnimuslimers organisationer vanligen framställs som representanter för Islam i Sverige. De representerar alltså enbart vissa muslimer, varav nästan alla är sunnimuslimer. Det är en lika betydelsefull observation som att en given kyrka inte talar för alla kristna. Svenska kyrkan är numerärt störst i landet, men äger inte kristendomen mer än vad katolska kyrkan, pingströrelsen eller något av de andra kyrkliga samfundet som finns och verkar i Sverige gör.

Muslimska Brödraskapet (MB) är mycket aktivt i Sverige. Det arbetar genom en mängd olika föreningar, exempelvis Islamiska Förbundet, som visserligen inte har några officiella kopplingar till MB, men i hög grad delar samma värdegrund.⁵ När det muslimska civilsamhället i Sverige diskuteras kopplas det gärna till MB och dess syn på islams roll i samhället. Brödraskapet har framgångsrikt intagit rollen som talesmän för svenska muslimer och positionerat sig strukturellt som en del av det traditionella organisations-, förenings- och folkrörelsesystemet i Sverige. Det åtnjuter stort förtroende bland många politiker som sällan förstår sammanhanget och erhåller betydande ekonomiska bidrag och framskjutna positioner i de offentliga organisationer som drivs för att främja samverkan mellan svensk islam och andra delar av samhället, offentliga såväl som civilsamhälleliga.

Men upplevs Muslimska Brödraskapet som legitima representanter för majoriteten svenska muslimer? Inte om Sverige liknar andra europeiska länder. Det vanliga förhållandet är att majoriteten muslimer inte anser sig representeras av organisationer som är knutna till MB eller för den delen andra organisationer som tenderar att förena religiösa och politiska mål. Också i dessa länder är det icke desto mindre vanligt att representanter för MB och dess systerorganisationer ti-

5 <[HTTPS://TIDNINGENBRAND.SE/BRAND/NUMMER-1-2015-ARABISK-HOST-KURDISK-VAR/MEDELVANGENSBRÖDRASKAP/](https://tidningenbrand.se/brand/nummer-1-2015-arabisk-host-kurdisk-var/medelvangensbrodraskap/)>.

delas framskjutna positioner i det offentliga systemet.⁶

I Sverige har muslimska organisationer arbetat målmedvetet och i nära samarbete med den offentliga förvaltningen, som sedan omkring fyrtio år gett ekonomiskt stöd och därmed indirekt kraftigt påverkat den muslimska utvecklingen. Dock har drivkraften i praktiken inte alltid varit omsorg om invandrade muslimer eller för den delen grundats i kunskap om hur de olika församlingarna och deras inbördes relationer fungerat. Enligt Pierre Durrani, tidigare en framträdande men numera avhoppad representant för muslimska organisationer i Sverige, vore det bättre att överlämna ett större ansvar – också vad gäller finansieringen – till organisationerna själva:

Det offentliga stödet i Sverige tar bort incitamentet att organisera sig och att på egen hand ordna sina finanser. Det har bidragit till att det egentligen inte kunnat växa fram något muslimskt civilsamhälle som bär sig själv. I stället styrs det huvudsakligen av föreningar med offentligt stöd. Argumentet för det offentligas stöd är oftast att det hjälper de svagare att organisera sig. I själva verket drar det undan initiativförmågan och egenkraften hos just de mindre etablerade grupper som staten avser hjälpa. Deras reella etablering i Sverige kan i stället dröja och skulle välfärdsstaten på sikt börja avvecklas kan just det offentliga stödet visa sig ha varit den största otjänst dessa grupper fått.

Kanske är fallet att svenska politiker varit så angelägna att skapa muslimsk representation och bygga ett muslimskt civilsamhälle att man av bara farten skapat sin egen myndighetsvariant? I det sammanhanget aktualiseras på nytt synen på minoriteterna inom den svenska minoriteten islam. Majoritetssamhällets okunnighet om minoriteterna inom minoriteten har i praktiken lett till en arrogant hållning gentemot de mindre grupperna, som tvingats leva med att sunni och dess talesmän ofta kommit att framstå som ett slags motsvarighet till statskyrkan. Bilden av islam i Sverige är långt mera sammansatt.⁷

6 Jikeli, Günther, *European Muslim anti-Semitism : why young urban males say they don't like Jews*. Bloomington, IN: Indiana University Press, 2015.

7 FAZLHASHEMI, *Vems islam : de kontrastrika muslimerna*. STOCKHOLM: NORSTEDTS, 2008.

Shiamoskén i Jakobsberg

Shiamuslimer utgör en betydande del av islam i Sverige. Då många av dessa kommer från religiösa diktaturer som Iran är det inte ovanligt att de till följd av sina dåliga erfarenheter slutat att aktivt praktisera sin religion. De shiamuslimer som är fortsatt troende upplever inte sällan att de osynliggörs i Sverige på bekostnad av den större gruppen sunnimuslimer, som är bättre organiserad och mera aktiva i den offentliga debatten. Tendensen förstärks av att politiker och journalister gärna söker kontakt med sunnimuslimer – ”beslöjade kvinnor” – för att få ”muslimernas” syn på olika fenomen och förhållanden i samhället.

Av framför allt två skäl har jag därför kommit att intressera mig för Imam Ali-moskén i Jakobsberg. Dels innebär den i egenskap av en shiamuslimsk moské en motvikt till de överrepresenterade sunnimuslimerna, dels uppger den sig vara särskilt aktiv i arbetet med att främja muslimers integration i det svenska samhället.

Församlingsmedlemmarna kommer huvudsakligen från Irak, Syrien, Libanon och Pakistan. Det finns också en liten grupp iranier, men även här märks avståndstagandet till religionen till följd av den iranska diktaturens sammanblandning av religion och stat. I moskén finns porträtt av Ayatollah Khomeini i egenskap av religiös ledare, men för exil-iranier är det svårt att inte snarare se den politiske diktatorn. Den mest inflytelserike ayatollahn bland svenska shiiter är Ayatollah Sistani, som lever och verkar i Najaf i Irak. En av dennes fatwor – juridiskt utlåtande – med särskild relevans för muslimer i exil säger att muslimer ovillkorligen måste underkasta sig lagen i sitt nya hemland. Med andra ord kan svensk lag uppfattas som sharia – islamisk rätt – för en svensk shiamuslim.

Jag frågar moskéns talesman Akil Zahiri hur han ser på de undersökningar som tycks visa att andra generationens invandrande muslimer identifierar sig mer än föräldrarna med islam. Han tycker inte att det stämmer i hans församling:

”Ungdomarna som söker sig till moskén gör det för att de fått en religiös uppfostran hemma. Det kommer från föräldrarna.”

Imam Ali-moskén i Jakobsberg är nu inne på tredje generationen muslimer i Sverige, vars far- eller morföräldrar invandrat. Deras gemensamma språk är självklart svenska och med undantag för vissa böner och recitationer hålls gudstjänsten helt på svenska, även om det också bildas mindre grupper kring respektive hemspråk. På helgerna bedrivs en form av söndagsskola med Koranstudier och undervisning i Islam, men också vanlig läxhjälp på hemspråket eller svenska, vilket indirekt innebär att barnen också får undervisning i svenska.

Akil Zahiri gör en mycket intressant observation:

”Ungdomarna som kommer ofta hit pratar alltid om sig själva som ’vi svenskar’. Första generationen kallar sig för iranier, irakier, och så

vidare, andra generationen benämner sig svensk-iranier, svensk-irakier, men de unga kallar sig helt enkelt för svenskar.”

Kan då religionen fungera både som bro in i det nya samhället och som buffert för dem som känner sig vilsna i det nya landet?

”För den tidigare generationen kan skyddet i församlingen vara viktigast, man söker tröst i religionen. Men i dag är det nog snarare brofunktionen som betyder mest. Imamen i församlingen pratar alltid om hur viktigt det är att kunna svenska, att söka jobb, att på alla sätt delta i det svenska samhället. Men det är också viktigt att vi syns som muslimsk församling, att visa att vi är en del av Sverige. Jag tror att det underlättar för våra medlemmar att utan att behöva gömma sig kunna vara svenska muslimer.”

Han tillstår att svenskhet och religion kan vara svårt att kombinera men understryker att man inom islam inte är tillåten att rangordna människor.

Tankarna går oundvikligen till det islamska bruk som uppmärksammas mer än något annat i Sverige: kravet på kvinnor att dölja sig under en slöja. Är inte det en rangordning?

”Vi anser att kvinnor ska bära sjal, det står i Koranen.”

Är det då inte många kvinnor i Sverige som bär slöja enbart vid besök i moskén?

”Jo, och det är deras val. Vi kan bara rekommendera vad Koranen säger, men en kvinna som inte väljer slöja i sitt privatliv kan vara en bättre människa än den som bär sjal. Vi säger inte att bara de kvinnor som täcker sig kan komma till paradiset.”

Efter mötet får jag en guidad tur genom moskéns lokaler. I ett rum finns en samling maskiner för styrketräning.

”Det är faktiskt på begäran från en del kvinnor i församlingen, de som bär sjal och tycker det är jobbigt att gå till vanliga gym. De har krävt att vi ska göra detta, och vi bara lyder”, säger Akil Zahiri med ett skratt.

Männen, som också kan besöka vanliga gym, tilldelas tre dagar i veckan, medan kvinnorna får fyra dagar. Verksamheten kan ses som ett specialfall av rapportens vidare fråga: bro eller buffert? Å ena sidan skärmar man av de muslimska kvinnorna genom att acceptera att de av religiösa skäl inte vill träna på ett vanligt gym och ger dem möjligheten att träna i en miljö där de känner sig trygga – en buffert. Å andra sidan bereder moskén möjligheten för dem att ägna sig åt en typiskt västerländsk aktivitet som knappast skulle vara aktuell för dem i hemlandet – en bro.

Gymmet väcker också frågan om hur långt det är möjligt och rimligt att konstruera särskilda lösningar? Att tillmötesgå de religiösa immigranterna med skilda badtider eller att på föräldrarnas initiativ befria barnen från sexualundervisningen i skolan: integration genom tillmötesgående eller isolering genom eftergivenhet? Bör religiösa ledare äga friheten och rätten att avskilja sin flock för att lättare kunna

styra den att följa den smala vägen? Utanför det offentliga systemet är förbud oerhört kontroversiellt och strider i grund och botten mot liberala ideal. Samtidigt förekommer det förslag att exempelvis förbjuda burka i liberalismens namn.

Men den som ansluter sig till en församling som vill avskilja sig från det omgivande samhället måste väl ha samma rätt att frivilligt ge upp sin frihet oavsett om hon eller han är invandrare eller infödd? Det går knappast att ha olika regler för människor som är legalt och permanent bosatta i landet eller lagar och regleringar som utformats så att de får skilda konsekvenser för olika gruppers rättigheter.

Pingstförsamlingen i Bredäng

Pingstförsamlingen i Bredäng grundades 1979 och har i dag ett par hundra medlemmar som sinsemellan talar tolv olika språk.

”Vi bor i ett multikulturellt område och vill vara en kyrka som är öppen för alla”, säger pastor Joakim Davidson.

Vid gudstjänsterna är svenska det gemensamma språket. Vid olika tillfällen har man provat engelska, men då många av invandrarna från gamla Sovjet inte behärskar det språket särskilt väl fungerade det sämre. Gudstjänsten tolkas emellertid till spanska, ryska, arabiska och engelska, för dem som inte hänger med i svenskan.

”Det viktigaste för integrationen i kyrkan är att Jesus står i centrum, inte vem du är eller var du kommer ifrån”, säger Joakim Davidson.

”Nu är ingen längre jude eller grek”, säger jag.

”Just det, och ’slav eller fri, man eller kvinna. Alla är ni ett i Kristus Jesus””, fyller pastorn i från texten ur Galaterbrevet.

Tron ska vara i centrum, vilket tycks kunna ge samma effekt här som bland muslimer och ortodoxa kristna, att de kulturella skillnaderna slipas av till förmån för minsta gemensamma religiösa nämnare. Förutom att församlingen är öppen för alla och, enligt pastorn, verkligen lägger sig vinn om att inte göra några skillnader, finns även en afrikansk församling som hyr kyrkans lokaler för att fira sina egna gudstjänster. Det förekommer även samverkan med exempelvis gemensamma bönestunder. Pastorns ambition är emellertid att alla ska bli medlemmar i den svenska pingstförsamlingen och det finns, säger han, flera afrikanska pingstväänner som hellre väljer den svenska gruppen, just för att de känner sig isolerade i den etniskt avgränsade församlingen.

Ges det då assistans eller hjälp på främmande språk?

”Vi har gemensamma bönestunder för mindre grupper, och de kan vara på andra språk. De sker i kyrkans regi, men under mer informella former, exempelvis i någons hem”, säger Joakim.

Hur är det med missionsarbetet? Kräver kyrkan att man ska vara medlem i församlingen för att kunna få stöd? Så är det inte. Pastorn berättar att församlingen har hjälpt personer som inte är medlemmar i kyrkan med exempelvis processen att söka asyl. Man har också begränsade möjligheter att ge visst ekonomiskt stöd. Vid något tillfälle har församlingen betalat medicinen åt en papperslös med en allvarlig lungsjukdom och Pingstkyrkan har investerat betydande summor i härbärgen för romska tiggare i Stockholmstrakten.

Pingstkyrkan är i dag en svensk kyrka med självständiga församlingar och bedriver självklart missionsarbete. Många invandrare från Latinamerika och Afrika – kontinenter där det pågår en omfattande väckelserörelse – är emellertid pingstväänner redan när de anländer till Sverige. Är de tillräckligt många kan de skapa sina egna församlingar där verksamheten sker på hemspråket, men många gör det i samverkan

med existerande svenska församlingar och man kan anta att det med tiden leder till assimilering.

Jag undrar hur det fungerar med samarbeten med andra samfund, exempelvis syrianska kristna. Robert Hannah, som är av assyriskt ursprung och sitter i riksdagen för Folkpartiet, berättar att Pingstkyrkan sedan mycket länge givit stöd åt och samarbetat med orientaliska kristna. Via personliga kontakter har jag också fått kännedom om att en pingstförsamling i Jakobsberg lånar ut sin lokal till en syriansk församling.

”Jo, det finns en viss öppenhet”, säger han, och visst finns det kontakter. Han har själv deltagit i gudstjänster och till och med vigtt ett par i en syriansk kyrka i Södertälje. Det övergripande målet på hemorten är dock att skapa en gemensam församling hellre än att medlemmar av samma kyrka på samma ort tillhör skilda församlingar.

”Vi vill integrera olika grupper, inte bara invandrare, utan även barn och gamla, och daglediga.”

”Arbetslösa?”

”Ja, eller personer som jobbar obekväma tider, och som kan vilja delta i bönesamlingar men inte kan delta i gudstjänsten.”

Jag får intrycket att denna församling är en aktiv och positiv kraft för integration och ett bra exempel på hur en öppen församling på en given ort kan skapa gemenskap bortom etniska, kulturella och språkliga skillnader. I Bredäng bor dock nästan tiotusen personer. Att församlingen med sina ett par hundra medlemmar kan ha ett sådant genomslag att den får stor betydelse för hela samhället är därför knappast troligt. Men för de enskilda personerna kan den givetvis vara väldigt viktig.

Religionen som moderniserande kraft

Religionen kan också vara en starkt moderniserande kraft som överbryggar etniska skillnader och intressen knutna till idéer om stam och klan till förmån för utvecklade idéer om en samhällsgemenskap med neutral lagstiftning. Moskén i Jakobsberg, där svenska blivit det gemensamma språket, rimmade väl med erfarenheten från Pingstförsamlingen i Bredäng. Sociala problem och konservativa attityder inom invandrargrupper, som står i konflikt med det svenska samhällets värderingar, beror snarare på importerade sociala strukturer – exempelvis klanväsendet – än på religionen. Mark S Weiner poängterar detta:⁸

Den stora klyftan mellan klanernas in- och utgrupper gör det också svårare för invandrare från stamkulturer att assimileras i liberala demokratiska samhällen. Med tiden lär man sig inse att de utmaningar som Europa i dag står inför genom sina muslimska invandrare, till exempel, beror inte så mycket på religiösa skillnader som på skillnader i familjestruktur – skillnaden mellan kärnfamiljen och storfamiljen eller ätten – och på den allmänt skeptiska hållning till staten som invandrare tillägnat sig under klanväldet. Vanligen är det inte islam utan snarare storfamiljens och släktens sociala och psykologiska betydelse som står i vägen för invandrades assimilation i det liberala samhället. [sid 49]

Religiösa samfund erbjuder inte bara många av de solidaritetsfördelar som klanväldet ger, utan utgör också en viktig symbolisk resurs som låter människor föreställa sig individen i universella termer liksom en stat i allmänhetens tjänst. [sid 181]

Ironiskt nog kan den islamska identiteten ibland bli starkare i den andra generationen än i den första, då det handlar om att hitta sin egen identitet. Man kan känna sig osäker på om man är ”svensk” eller ”pakistansk” eller ”turk” eller något annat, medan den muslimska identiteten korsar alla sådana gränser. Det kan vara enklare att vara helt svensk och helt muslim än exempelvis lite svensk och lite irakier, särskilt i mötet med andra som också har blandad bakgrund men delar samma religion.

Pingstpastorn i Bredäng poängterar också att det inte finns några kulturella eller etniska skillnader i deras församling eftersom det är Jesus, alltså själva tron, som står i centrum, och inte församlingsmedlemmarnas särskilda kulturella sedvänjor. Samma problem gäller för ortodoxa kyrkor i Västeuropa: hur man ska överbrygga kulturella skillnader mellan församlingsmedlemmarna till förmån för en övergripande religiös gemenskap:

The challenge for planting Orthodoxy in France is to move beyond national identities in order to create a "French style of Orthodoxy", to quote the founder of the metochia of Simonos Petra in France. This means to find a local expression of a message which is supposed to be universal, a Western way of living the teachings of the primitive Church. ⁹(sid 262)

En av de främsta experterna i världen på denna problematik är den kanadensiske forskaren Raymond Breton, som under många år skrivit om religiösa minoriteter och integration i framför allt Kanada. Enligt honom sker i ökande grad en åtskillnad mellan religion och etnicitet, särskilt bland icke-kristna minoriteter i västvärlden. När människor från ett antal olika länder och till och med skilda kontinenter ska samlas i en församling ställs frågan på sin spets. Vilka bruk är kulturella och vilka är universella inom en religion? I en intervju understryker han detta problem:

Integration occurs at two levels: the integration of individuals on the one hand, and the integration of institutions of the minority, on the other hand.¹⁰

Förmodligen innebär utvecklingen från en partikularistisk etnisk eller kulturell identitet till en övergripande religiös identitet att det blir lättare att komma in i det svenska samhället. Till synes motsägelsefullt blir traditionell religion ett verktyg för modernisering och integration. Samtidigt kvarstår inom vissa församlingar problematiken med etnisk tillhörighet, särskilt när grupperna är tillräckligt omfattande för att skapa sina egna sociala sammanhang och därmed inte behöver integrera sig med andra minoriteter. När det för några år sedan skulle byggas en ny moské i Rinkeby innebar det att motsättningarna kom till ytan, snarare än att den gemensamma religionen fick en integrerande funktion:

En annan förening, svensk-turkiska kulturföreningen i Rinkeby, är inte intresserad av att använda den planerade moskén utan söker i stället egna, nya lokaler.

– Vi har inget emot att de bygger i Rinkeby, men vi har inget gemensamt förutom religionen, säger föreningens vice ordförande Ihsam Kilic.¹¹

Förutom skillnaderna mellan olika religioner och olika riktningar inom varje religion finns det ytterligare dimensioner som kan vara svåra att

⁹ <http://religion.info/english/articles/article_661.shtml#VXWBic_t1Bd>.

¹⁰ <<http://munkschool.utoronto.ca/ethnicstudies/2013/08/qa-with-raymond-breton-the-role-of-religion-in-the-integration-of-minorities-in-canada/>>.

¹¹ <www.svd.se/byggen-splittrar-jarvabor_6115259>.

förstå för utomstående. Olika etniska grupper kan tillhöra samma gren av en religion, samtidigt som det finns språkliga skillnader som försvårar samverkan. Förutsättningen för att församlingarna ska kunna fungera som smältdeglar är att varje enskild grupp är så liten att den inte kan dominera de andra. Turkarna är så många att de kan välja att tala turkiska i ”sin” moské, om de så önskar – samma har kommit att gälla somalier och araber. Vidare förekommer också sociala skillnader. Om en grupp etablerat sig och ordnat en stabil situation i det nya landet kan den vara ovillig att inlemma en ny grupp med lägre utbildningsnivå, lägre social status och i andra avseenden sämre förutsättningar som gör att den uppfattas som en börda för den etablerade gruppen. Ämnet är ytterst känsligt och kan till och med inrymma den svåraste frågan av alla: rasism mellan minoritetsgrupper.¹² Rapportens utrymme tillåter inte en diskussion kring detta mycket omfattande ämne, men det är viktigt att bära denna aspekt i minnet då vi behandlar abstrakta storheter som religiös tillhörighet, normsystem, språknyanser och sociala strukturer. Den understryker också hur viktig religionen kan vara för att överbrygga etniska och sociala gränser inom skilda invandrargrupper och underlätta förståelsen för en form av gemenskap som är vidare och djupare än de enskilda gruppernas särintressen. Också i det här fallet kan religionen fungera som en bro till en mera demokratisk människosyn.

Sekulariseringsprocessen

En relativt nygjort studie i Tyskland av etniska minoriteter kom fram till att individer som inte är religiösa är mer framgångsrika inom studier och arbetsliv. Korrelationen säger emellertid inget om eventuella orsakssamband. Är de mer framgångsrika för att de inte är religiösa eller söker de sig till religionen för att de inte är framgångsrika? En tolkning är att vissa religiösa attityder bidrar till att kvinnor begränsas i sin karriär; en annan tolkning kan vara att stränga förväntningar på barn och ungdomar att underkasta sig familjen försvårar deras utbildning. Man kan också tänka sig att den sekulära omgivningen gynnar människor som lever sekulära liv, då det i så fall vore externa faktorer som försvårar för religiösa människor, snarare än deras egna, internaliserade attityder.

Enligt sociologen Steve Bruce¹³ har mängden av olika sorters kristna samfund på en del orter i Storbritannien bidragit till sekulariseringen. Observationen att olika trossystem omfattar människor som är lika goda och lever lika goda liv har i förlängningen underminerat övertygelsen att den egna tron är den enda sanna, vilket därmed också gjort den mindre angelägen. Om den mekanismen förekommer och kan generaliseras, hur kommer den då att påverka invandrargrupper med stark religiös identitet i dagens och framtidens Sverige i takt med att de konfronteras med andra religioner eller för den delen sekulära grupper som uppvisar starka moralsystem? En möjlighet är att själva religiositeten undermineras, en annan är att den individualiseras och därmed underminerar den organiserade religionen. Ett sådant perspektiv leder till den paradoxala observationen att väckelserörelsen under 1700-talet och 1800-talet på lång sikt inte bara lade grunden för folkrörelserna, utan dessutom inledde upplösningen av västvärldens kristna världsbild. Bruce antar att en liknande utveckling kan komma att ske också i de delar av Latinamerika och Afrika där evangeliska kyrkor av olika slag i dag framgångsrikt utmanar den traditionellt dominerande katolska kyrkan.

Är sekulariseringen önskvärd? Givet det sekulärt liberala samhällets betoning av mänskliga rättigheter kan den sekulära staten ironiskt nog innebära den säkraste, juridiska garanten för religiös frihet.¹⁴ En annan viktig rättighetsaspekt är människor som väljer att lämna religionen omfattas av ett samhälle som garanterar deras likvärdighet oavsett etnicitet, sexuell läggning eller social bakgrund. När religiösa samfund tillåts att på egen hand och utan externa kontrollmekanismer forma normsystem, värderingar och beteenden är risken för intolerans mot avvikare alltid betydande. Omvänt finns risken att öppenheten går så långt att den skänker utrymme åt destruktiva krafter i toleransen namn.

¹³ Bruce, Steve, *Secularization*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

¹⁴ <www.svd.se/religionsfrihet-kraver-tolerans-aven-av-troende>.

Sammanfattningsvis tycks det som om religiös självorganisering kan vara en viktig del i en välfungerande integrationsprocess men samtidigt riskerar att leda till tvingande mekanismer som inskränker livet för de religiösa samfundens medlemmar. Den problematiken bemöts genom ett öppet och tolerant samhälle grundat i en sekulär, liberal stat, som i sin tur riskerar bli så tillåtande att samhället inte förmår hantera demokratins och öppenhetens förmåga att attackera sig själv.

Vad blir man när man blir Svensk?

I början av 2000-talet arbetade jag en period som vikarie i svenska på ett gymnasium i Hallunda där en övervägande majoritet av eleverna hade utländsk bakgrund. Det var en stimulerande arbetsplats, men området präglades också av sociala problem som påverkade eleverna negativt.

Vid ett tillfälle samtalade jag under en rast med ett par tjejer med libanesisk bakgrund. De berättade hur det var att hälsa på kusinerna som bodde kvar i Libanon och beklagade sig över att kusinerna i Libanon levde mycket friare liv än de själva. De ansåg att deras egna föräldrar satt fast i hur barn, och särskilt flickor, uppfostrades i Libanon när föräldrarna själva var unga. Jag vet inte om flickorna var kristna eller muslimer och är inte säker på att det är relevant. Däremot tror jag iakttagelsen är både riktig och viktig att många som lever i exil håller fast vid en stelnad bild av hemlandet sådant det var när de lämnade det – möjligen i viss utsträckning en idealiserad bild. Utvecklingen i Libanon har inte upphört, men för de libanesiska föräldrarna i Sverige är det fortfarande 1979.

Den kanadensiske etnologen Raymond Breton har gjort poängen att samfund i exil som vill behålla sina medlemmar är tvungna att modernisera sig och på så vis ge förutsättningar för medlemmarna att integreras i det omgivande majoritetssamhället. I annat fall blir konflikten mellan det nya hemlandet och det gamla samfundets värderingar så stark att medlemmarna tvingas på flykt för sin sociala överlevnads skull. Jag har gjort enstaka nedslag i olika församlingar i Stockholms-trakten, men mitt övergripande intryck är att de verkligen strävar efter att leva upp till Bretons krav och därmed underlätta sina medlemmars tillvaro i Sverige. På så vis förmår de erbjuda det skydd – den buffert – som kan behövas för att orka med livet i exil och samtidigt skapa kontaktytor som gör det möjligt att skapa ett nytt liv i Sverige.

Breton gör en i sammanhanget viktig iakttagelse:

Generally, when issues are defined in terms of identity – we are a Judeo-Christian society and they're going to mess up our identity – they are more likely to generate tension and conflict than if they are defined as practical arrangements that need to be negotiated /.../ If they are defined as identity issues, the situation becomes very difficult, largely because identities are not matters that are negotiable. The research I have reviewed shows that accommodation is really a day-to-day issue that takes place at the grassroots level.¹⁵

¹⁵ <<http://munkschool.utoronto.ca/ethnicstudies/2013/08/qa-with-raymond-breton-the-role-of-religion-in-the-integration-of-minorities-in-canada/>>.

I de etniskt blandade religiösa samfund som jag behandlat pågår en likartad process. De lokala sederna som församlingsmedlemmarna burit med sig från sina hemländer slipas ner till förmån för en gemensam religiös identitet i det nya landet. En central fråga är hur detta kan komma att bidra till nya traditioner som är specifikt svenska, i den meningen att det är i Sverige de har utvecklats inom ramen för respektive trossamfunds traditionella normsystem och värdegrund.

Sverige är ett mycket sekulariserat land vilket också återspeglas i svenskarnas självbild. Den svenska självbildens tenderar emellertid att sätta likhetstecken mellan ”svensk”, ”modern” och ”sekulär”. Här finns ett glapp i självbildens som måste överbryggas. Svenskar uppvisar gärna en okänslighet inför andras religiösa behov, samtidigt som man bär på en betydande självblindhet – man ser inte i hur hög grad den egna världsbilden vilar på religiös grund. Svenskens syn på medmänniskor och omvärld är i själva verket djupt präglad av en protestantisk människosyn och världsuppfattning. I mötet med en uttalad, religiös världsbild är skillnaderna svåra att överbrygga, då svensken gärna uppfattar det egna samhället som rationellt och ofärgat av varje religiös värdegrund. Vi är normala, andra avviker i sin religiositet från normalbildens – vårt samhälles motgift är undervisning och information.

Det innebär inte att den svenska själv- och världsbilden är illegitim; att det skulle kunna finnas andra riktigare, mer neutrala betraktelsesätt. Poängen är i stället att det är nödvändigt att se den egna särarten för att kunna uppfatta att andra är lika normala som vi, trots skilda världsbilder. Utan en sådan förståelse blir varje diskussion om värderingar ofruktbar. I fallet med den sekulära svensken gäller detta i särskilt hög grad i förhållande till religiösa personer och grupper. Den svenska kulturen är osynlig för svenskar. Det är först i exil som hemlandets kultur antar sitt speciella skimmer. Invandringen har fört med sig det goda att det svenska blivit synligare också här hemma. Det är en utveckling som uppskattas av en del, medan andra skräms. En reaktion är att betona de inhemska traditionerna som ett värn mot främmande seder, bruk och trossystem som upplevs som hot mot det arv man alldeles nyss knappt var medveten om. Andra vill i stället av hänsyn till de nyanlända avfärda det inhemska som tillfälliga konstruktioner. Båda förhållningssätten är kontraproduktiva och riskerar att slita sönder viktiga sociala band och kulturella mönster.

Man kan inte skapa mångkulturalism via dekret. Den måste tillåtas växa fram över tiden utifrån nya och gamla invånares nya och gamla behov. I sammansmältningen av gammalt och nytt är det viktigt att hålla i minnet att båda är skyddsvärda – liksom det som växer fram. Främlingsfientliga tendenser grundade i rädsla skadar möjligheterna till integration, men det kan vara lika kontraproduktivt att upphöja det nya som särskilt skyddsvärt. Nya kulturinslag bör garanteras respekt och skyddas mot övergrepp, men att betrakta dem som udda sår fall riskerar snarare att förstärka isolering och utstötningsmekanismer.

I grunden handlar det om att stärka förtroendet för civilsamhället. Det är ur detta fredlig samvaro och ömsesidig förståelse kan växa, inte genom rigida lagar och regleringar. Konflikter måste få utvecklas och de måste lösas organiskt inom de ramar som sätts av den liberala rättsstaten. Det kan ibland ta längre tid än vi önskar. En grundförutsättning är förståelsen att svenskheten inte utgör normaliteten. Tvärtom kan en mera självreflekterande svensk identitet underlätta integrationen av invandrare, inte minst i mötet med en religiositet som vi uppfattar som främmande.

Klarar vi att utveckla en sådan självreflektion utan att den blir exkluderande? Däri ligger möjligen mångkulturalismens viktigaste utmaningar och till detta kan vi få hjälp av våra inhemska religiösa minoriteter.